

Současný stav kulturně-historických hodnot

Při pohledu na soupis vyhlášených kulturních památek je patrné, že jsou chráněny především stavební objekty a zejména některé jejich typy; jedná se o zámky (Kačina, Nové Dvory, Žehušice, Hlízov, Třebešice), kostely, případně jiné církevně - duchovní stavby (kapličky, křížky, sochy) a významné domy v rámci intravilánu obcí. Naopak kromě poplužního dvora Horka (Svobodná Ves) a části hospodářských objektů v Žehušicích (č. p. 19) chybí ochrana struktur historické zemědělské a hospodářské krajiny. Také krajinu samu o sobě a její kulturní hodnoty památkový zákon zcela nechrání. V ochraně krajiny jej doplňuje zákon o ochraně přírody a krajiny, jímž jsou chráněna některá stromořadí a park kolem Kačiny (Evropsky významná lokalita a ochranné pásmo památky zámek Kačina). Přírodní památka Kamajka chrání bývalé vápencové lůmky s paleontologickým nalezištěm, ale ne (rozpadlé) zbytky parkové úpravy na sousedním návrší. Větší plošnou ochranu i přírodně - kulturním prvkům by měla poskytovat Městská památková zóna Nové Dvory (i s bývalou novodvorskou zahradou a bažantnicí) a zejména Krajinná památková zóna Žehušicko, která je však velmi slabým institutem bez možností udělovat sankce za újmu na kulturním dědictví.

Můžeme konstatovat, že většina obcí se snaží dbát o svůj vzhled a drobné památky jako kapličky, sochy, pomníky jsou ve většině z nich v dobrém stavu, mnohde jsou čerstvě opravené či je přes drobné vady vidět, že byly opravovány v poměrně nedávné době. Většinou je i upraveno jejich okolí, někde je jen vysekána tráva, jinde i výsadba květin a dřevin. V poměrně dobrém stavu je i většina kostelů. V havarijním stavu je jen kostel v Loších (Čáslav, mimo zájmové území), což je jinak unikátní raně gotická stavba. V poměrně špatném stavu je kostel v Církvici a dominikánská rezidence s kostelem svaté Anny v Nových Dvorech. Kostel sv. Prokopa v Záboří nad Labem s nádherným románským portálem prochází celkovou rekonstrukcí. Kostely jsou nepřístupné, což je škoda, ale vzhledem k množství vylopuených památek v posledních desetiletích pochopitelné. Určitou výjimkou je kostel sv. Jakuba v Jakubu, další ze zdejších románských staveb, od nějž si lze půjčit klíče u správce a prohlédnout si tak i interiér.

Významnými památkami jsou zámky, především zámek Kačina, jedna z největších a nejcistších empírových staveb v českých zemích. Zámek Kačina je již od doby po 2. světové válce spravován Národním zemědělským muzeem a zdejší pobočka se jmenuje Muzeum českého venkova. Pokud jde o zpřístupnění a využití, zámek do jisté míry hledá svoji tvář a expozice je částečně v rekonstrukci. Jedná se však o jedinou běžně přístupnou památku v zájmovém území, zámek je možno během letní sezóny navštívit denně kromě pondělí (a v zimě pouze po předchozím objednání). V reprezentativních prostorách byla v 90. letech 20. století otevřena „klasická“ zámecká expozice, již je možno navštívit s průvodcem. Využívá nejméně atraktivnějších prostor zámku a prezentuje je osvědčenou a oblíbenou formou. Na vnitřní expozici navazuje naučná stezka - procházka parkem. Poněkud zastaralá expozice prezentující ve zbytku prostor zámku zemědělství a venkov byla před pár lety zrušena a její náhrada se stále hledá.

Další zámky v zájmovém území nejsou běžně přístupné. Zámek Třebešice, který byl v havarijním stavu, byl zakoupen a zrekonstruován soukromým vlastníkem (ITAKA reality s r. o.). Nabízí se zde po telefonickém objednání možnost navštívit zámeckou zahradu a část interiérů (www.trebesice.com). Jinak zámek slouží jako luxusní hotel a pořádají se zde stáže pro umělce (majitel spolupracuje s pražskou soukromou galerií Futura). Zámek v Hlízově byl také zakoupen soukromníkem a je adaptován k obytným účelům. Zámek v Nových Dvorech je využíván jako škola a udržován v provozuschopném stavu. Totéž bohužel nelze říci o zahradě. Staré zahradní stavby se rozpadají. V hospodářských objektech těsně u zámku nepříliš citlivě hospodaří zemědělské družstvo. Nejhorší je ale stav rozsáhlého zámeckého areálu v Žehušicích. V tzv. Novém zámku byla až do 90. let 20. století škola. Po jejím přestěhování do nové budovy je objekt nevyužíván a rychle chátrá. Na Nový zámek navazuje proslulá Žehušická obora s chovem bílých jelenů, přístupný je ale jen její okraj v letní sezóně jednu hodinu denně (10,00 - 11,00) na ukázkou krmení jelenů (www.obora-zehusice.cz). Mezi Novým zámkem a oborou se nachází ještě malý park, který je také upraven v přírodně-krajinářském duchu. Nachází se v něm řada cenných dřevin, ale v současné

době park postrádá péči, takže se jeho stav rychle a výrazně zhoršuje. Tzv. Starý zámek (tvrz) je nevyužíván dlouhodobě a je v havarijním stavu. Totéž platí i o velkých hospodářských budovách bývalého dvora. Celý areál má několik vlastníků, jejichž vzájemná spolupráce je problematická.

Tím se dostáváme k další poměrně velké skupině historických budov, která ale není ve své většině chráněna a je mnohdy ve špatném stavu či zaniká. Jedná se o hospodářské objekty - zejména dvory, ale i mlýny či cukrovar Ovčáry. Bývalé vrchnostenské dvory přešly hned po 2. světové válce do správy státních statků a pak jednotných zemědělských družstev, které v nich nepřilíš citlivě hospodařily, staré budovy postupně obestavěly novými a přestávaly je využívat. Většina těchto staveb je dodnes součástí zanedbaných zemědělských areálů a o jejich údržbu nikdo příliš nepečuje. Cukrovar Ovčáry již prakticky zanikl.

Venkovské domy a usedlosti jsou další, relativně hojnou skupinou památek. Většina z nich nadále slouží k obytným nebo rekreačním účelům a je proto udržována v dobrém stavu. Je to ale také nejčastější typ památek, u nichž byla ochrana zrušena, protože předmět ochrany zanikl. Udržování těchto památek tedy často závisí na vůli vlastníka. Jedinou městskou památkovou zónou v zájmovém území jsou Nové Dvory, kde je i několik domů samostatně chráněno jako památka. Bohužel stav některých chráněných domů je špatný a některé památky se blíží zániku (zejména roubená chalupa a vodárenská věž).

Charakter zástavby v obcích je v důsledku jejich historického vývoje značně rozmanitý. Malé obce si více či méně dokázaly uchovat venkovský ráz, ale charakter většiny obcí je poznamenán poměrně necitlivou výstavbou rodinných i bytových domů v 70. a 80. letech 20. století, které nerespektovaly charakter zástavby a ráz sídel a vycházely z městských vzorů. Případně byly starší usedlosti necitlivě přestavovány a přistavovány. Je jimi narušen ráz většiny sídel. Další kapitolou je výstavba rodinných domů v 90. letech 20. století, která překotně pokračuje až do současnosti. Staví se většinou na plochách na okraji obcí a podle typizovaných „katalogových“ vzorů, takže ani současná výstavba nemá venkovský charakter a v mnoha případech narušuje vzhled obcí. Vzhledem k tomu, že většina sídel plánuje další, poměrně rozsáhlé plochy pro bytovou výstavbu, lze se obávat, že typický ráz obcí v zájmovém území bude ještě více narušen.

Dalším možným ohrožením kulturních hodnot území, kromě výše zmíněné naddimenzované bytové výstavby, je plánovaná výstavba dopravní infrastruktury. Vysokorychlostní železniční koridor, který byl v minulém plánu vyššího územního celku a který protínal komponovanou krajinu kolem Kačiny, již v novějších dokumentech není a snad se tedy již s touto variantou trasy nepočítá. V několika variantách je rozpracováno přeložení silnice I. třídy Kolín - Čáslav, které podle jednotlivých variant více či méně narušuje území Třebešické skalky či okolí rybníka a mlýna Vrabcov. Lze se obávat, že v případě výstavby dopravní infrastruktury by bylo argumentováno „vyšším zájmem“, než je ochrana kulturních a přírodních hodnot.

Účinnost ochrany kulturních hodnot území lze charakterizovat jako nedostatečnou, což se nijak nevymyká oproti mnoha jiným oblastem ČR. Kulturní hodnoty krajiny (jako např. parkové úpravy kolem Kačiny či Žehušic nebo staré hospodářské struktury, pozůstatky hrází některých rybníků) jsou chráněny jen v rámci slabého institutu krajinné památkové zóny. I stavební objekty jsou chráněny dosti výběrově. Vzhledem k tomu, že Novodvorská a Žehušická můžeme zařadit k periferním oblastem, památky jsou ohroženy spíše nezájmem a nedostatečným využitím než dravými podnikatelskými záměry. Nemálo, zvláště velkých a významných objektů chýtrá a památková péče není schopna donutit vlastníky k splnění jejich povinností a k péči o památku.

Krajina Novodvorská a Žehušická má velký kulturně-historický potenciál, který je ale z velké míry nevyužit a širší veřejností i nepoznán. Jedná se o periferní oblast, z hlediska cestovního ruchu ve výrazném stínu Kutné Hory. Oblast navíc nevystupuje jako ucelený region a chybí jí jednotící prvek. Mohl by se jím stát zámek Kačina a na něj navazující komponovaná krajina, ale zatím takto nefunguje a ani není vnímán. Celé oblasti chybí též potřebná propagace a zpřístupnění krajiny i některých významných památek.